

הרב ד"ר רצון ערוסי

גדרי שנאה המותרת והאסורה

הקדמה

בגלל שנאת חנם חרב הבית השני. במאמר זה נדון בשאלה האם יש מקרים בהם מותר לשנוא אדם, או אפילו מצווה לשנוא. לכאורה התשובה חיובית כמו שנאת הרשע.

א. האם מותר לשנוא?

בגמרא פסחים (ק"ג ע"ב) מנו חכמים שלושה שהקב"ה שונאן: 'המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחברו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו'. ורבנו חננאל (שם) כנראה גורס בגמרא: 'והרואה דבר ערוה, יחיד, ומעיד לו'. ופירשה הגמרא, שאסור לעד אחד להעיד על מעשה רע שעשה חברו. כי הוזהרנו, שלא יקום עד אחד באיש. ומאחר שבית הדין לא יוכל להעניש את החוטא, על פי עד אחד, הרי עדותו של עד אחד, היא בבחינת הוצאת שם רע. וסיפרו בגמרא, שזיגוד ראה את טוביה חוטא, ובא לפני רב פפא, והעיד לבדו את אשר ראה, ורב פפא הענישו שהעיד. וזיגוד תמה, 'טוביה חטא, וזיגוד מינגד?!'. אולם בגמרא (שם), אמרו, שאף על פי שעד אחד אינו מעיד נגד החוטא, מותר לשנוא אותו:

אמר רבי שמואל בר רב יצחק, אמר רב, מותר לשנאתו, שנאמר: כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו. מאי שונא? אילימא שונא נכרי, והא תניא שונא שאמרו, שונא ישראל ולא שונא נכרי? אלא פשיטא שונא ישראל. ומי שריא למסנייה? והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך? אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא, כולי עלמא מיסני סני ליה. מאי שונא האי? אלא לאו, כי האי גוונא, דחזיא ביה איהו דבר ערוה. רב נחמן בר יצחק אמר, מצווה לשנאתו. שנאמר יראת ה' שנאת רע.

מדברי גמרא זו למדנו, שהפסוק (שמות כג, ה) 'כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו, וחדלת מעזב לו, עזב תעזב עמו', מדבר על שונא ישראל, שלפי רב, יש ומותר לשנוא ישראל, ולפי רב נחמן בר יצחק יש ומצווה לשנוא ישראל. אלא שכתוצאה מקביעה זו, נזקקו לברר, כיצד יהודי שונא יהודי, והתורה הזהירה, שאסור לשנוא זה את זה בלב. והשיבו בגמרא, שמדובר באדם שראה מישהו שעשה עבירה, שלפי רב מותר לשנואו. ולפי רב נחמן בר יצחק מצווה לשנואו. אלא שגם לפי הסבר זה, הבחינו בגמרא, בין חוטא שיש כנגדו שני עדים כשרים, שחטא, שאז כולם שונאים אותו. ובין חוטא, שרק אחד ראה אותו, כשחטא. שאז רק, זה שראהו, שונאו. ועליו הזהירה תורה, שבכל זאת יפרוק את בהמת שונאו, ממטענה הכבד. למרות שהוא שונאו ובהיתר, לפי רב, ולפי רב נחמן בר יצחק יש בזה אף מצווה.

ב. שיטת הרמב"ם וה'שלחן ערוך'

הרמב"ם (הל' רוצח ושמירת הנפש פי"ג הי"ד) פסק כרב נחמן בר יצחק, שמצווה לשונאו. אולם הוסיף לכך תנאי, וזו לשונו: 'שראהו לבדו שעבר עבירה, והתרה בו ולא חזר. הרי זה מצוה לשנאו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעו'. הרי שהמצווה לשונאו, היא רק משהתרה בו, ולא חזר. וגם אז, המצווה לשנאו, היא עד שיעשה תשובה. ונראה מדברי הרמב"ם, ששנאה זו, אינה שנאה ממשית, שכן כתב בהמשך (הט"ו):

אע"פ שעדיין לא עשה תשובה, אם מצאו נבהל במשאו, מצוה לפרוק ולטעון עמו. ולא יניחנו נוטה למות, שמא ישתהה בשביל ממונו ויצא לידי סכנה. והתורה הקפידה על נפשות ישראל. בין רשעים בין צדיקים. מאחר שהיו נלויים אל ה' ומאמינין בעיקר הדת, שנאמר, אמר אליהם חי אני נאם ה' אלקים, אם אחפוץ במות הרשע, כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה.

הרי ששנאה זו היא אמצעי להחזרתו בתשובה, ולא מטרה שהיא לעצמה. ולכן הרמב"ם חשש ששנאה זו, לא תקנה שביתה בליבו, ומשום כך הוא פסק (הי"ג): 'אם היה אחד שונא ואחד אוהב, מצוה לטעון עם השונא תחילה, כדי לכופ את יצרו הרע, ופירושו, שאם אדם עבר וראה שני מקרים לפניו, בהמת אוהבו כורעת מחמת כובד המשא שעליה, ומצווה שיפרוק מעליה המשא, ואת שונאו, מתקשה לטעון את המשא על גבי בהמתו. אף שבדרך כלל מצוות פריקה קודמת למצוות טעינה, משום שיש בה צער בעלי חיים, ומצוות פריקה היא בחנם, וטעינה בשכר, ולא עוד, שבמקרה דנן, מצוות הפריקה היא לאוהבו, והטעינה היא לשונאו, בכל זאת הקדימה ההלכה והעדפה את הטעינה עם השונא, כדי שהטוען יכוף את יצרו הרע. כלומר, לא ייכנע ליצר השנאה. ולכאורה, גם בהלכה זו, מדובר, בשונא שמוותר לו לשונאו, או שמצווה עליו לשונאו. ובכל זאת צריך הוא להיזהר שלא ישנא באמת, ויהיה רגיל בשנאה. כי דבר זה מעצת יצר הרע. ואפילו לשנאת רשע. וכהלכות האלה פסק מרן ב'שלחן ערוך',² אלא שהרמ"א הגיה, על דברי השו"ע (שם) בעניין העדפת טעינה של שונא, על פריקה של בהמת אוהב, וזו לשונו:

ודוקא בשונא בעלמא, דלא עבד איסורא. אבל אם עביד איסורא, ושונאו משום שעבר עבירה, אין צריך לטעון עמו, כדי לכופ יצרו. דהא יפה עושה ששונאו. כלומר, לפי הרמ"א, שונא ששונא מישהו מחמת שעשה עבירה, אין מצווה להעדיפו ולהטעין עמו, שהרי יפה הוא עושה ששונאו. והש"ך (שם ס"ק ב) כתב: 'והב"ח פסק אף בשונא דעביד איסורא'. והמעין בביאור הגר"א,³ יראה שיש שתי שיטות: שיטת התוספות, והיא שיטת הרמ"א, ששנאת רשע אינה נדחית מפני פריקת בהמה, כי יפה עושה ששונאו, ולכן אין להקדימו, ולטעון עמו. ושיטת הרמב"ם וה'שלחן ערוך', שיש לדחות שנאת הרשע, וגם ע"י העדפת טעינה עמו, על פריקת בהמת אוהבו, כדי לכופ יצר הרע של הפורק והטוען. ובהקשר זה מן הראוי לעיין בדברי ר' אליעזר ממיי בספרו 'יראים'.⁴ כי לפי הרא"ם אין איסור לשנאו בלב את מי שאינו נחשב לאח במצוות, שהוא רשע. אולם

1. על פי הנאמר בגמרא בבא מציעא לב ע"ב.

2. שו"ע, חו"מ סי' רעב סעי' י-יא.

3. ביאור הגר"א, שם ס"ק יד-טו.

4. יראים, סי' קצה.

זה דווקא כשהתבאר היטב ע"י שני עדים כשרים, או כשאדם ראה אותו בשעת עבירה, ואין עד נוסף. ולכן רק הוא רשאי לשונאו. אבל אחרים, אינם רשאים לשונאו. אבל כשחושדו שעשה כנגדו דבר רע, או שחושדו שחטא לשמיים, אין היתר לשונאו, מבלי שיוכיחנו תחילה. ורק אם הוכיחנו ולא קיבל, ישנא אותו. ואותה שנה, אסור שתהיה בלב, אלא גלויה ונראית לעין. וגם כשיוכיחנו, אסור שיביישנו, אלא יוכיחנו בצינעא. וכן כתב הר' יצחק מקורביל בספרו 'ספר מצוות קטן'⁵. גם בעל 'תועפות ראם'⁶ סובר שאסור לשונא רשע בלב, אלא לשונאו שנה גלויה.

ג. שיטת ה'יראים'

לפי ה'יראים', מותר לשונא רשע, גם בלב, וגם שנה גלויה. אבל דווקא לאחר שהוכיחו בצינעא ולא קיבל התוכחה. נראה שהמקור לשיטת היראים, הוא ה'שאלתות' ([מירסקין] בראשית וישב כט) וזו לשונו: 'ודאסור למשניה, היכא דקא נהג כשורה. אבל לא נהיג כשורה, שרי למשנייה ולמלטייה, ולמעבד ביה מעשה'. כלומר, לא רק שמותר לשונאו, אלא לקללו, ולעונשו. אולם ניתן לומר, שה'שאלתות' מתכוון רק למי שיש שני עדים כשרים כנגדו, שחטא, והוא ממשיך בדרכו הנלוזה. אז רשאים לשונאו ואפילו לנדותו, או להענישו. כדוגמת המקרה שבו דן בשו"ת 'בנימין זאב'.⁷ שם מדובר על יהודים שפעלו אצל השלטונות שלא תהיה אוטונומיה שיפוטית ליהודים, לא בדיני נזיקין ולא בדיני ממונות, ולא בדיני אישות. אלא בערכאות של גויים. ובשו"ת 'בנימין זאב' ראה בהם עבריינים מחללי ה', שמצווה לשונא אותם ולנדותם. אבל באחד שלא הוכחה רשעותו, והוא רק חשוד, או רק אחד ראהו, אין ספק שלכל השיטות, לא תותר שנה ממשית, או שנה למראית עין, רק אחרי שהוכיחוהו. והוא עומד בשלו. שאז, לפי הרמב"ם מצווה לשונאו, כאמצעי בלבד, עד שיחזור בתשובה. ואסור שהשנה תהיה ממשית. ולפי ה'יראים' והתוספות נראה שמותר לשונאו ממש. וגם יודו שאם חזר בתשובה שאסור עוד לשונאו.

ד. הידוש ה'חות יאיר'

אלא שאם הגענו עד הלום, צריכים אנו להתמודד עם שאלתו של ה'חות יאיר' (סי' סב), כיצד הדין דן רשע וצדיק, אם הוא שונא לרשע? זו לשונו: ומזה דאז"ל דמ"ש, כי תראה חמור שונאך, מיירי בישראל, שמותר לשנאתו. דע האיך ידון במשפט, שאחד צדיק, ואחד רשע. דמעשה בכל יום. והרי הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ב ה"ה) פסק: באו שנים לפניך לדין. אחד כשר ואחד רשע, אל תאמר הואיל ורשע הוא, וחזקת זה שאינו משנה בדברו, אטה את הדין על הרשע. על זה נאמר, לא תטה משפט אביון בריבו. אע"פ שהוא אביון במצוות. לא תטה דינו.

5. סמ"ק, מצווה יז.

6. תועפות ראם, על היראים שם.

7. שו"ת בנימין זאב, סי' רפב.

ולכן שואל ה'חות יאיר', מאחר שמצווה לשנוא את הרשע. 'והרי הוא שנאוי ולא חזי ליה זכותיה?'. ותירץ ה'חות יאיר', שכך התורה גזרה, שאף על פי שמצווה לשנוא את הרשע, בכל זאת לא נטה משפטו. שאין השנאה הטבעית רק עפ"י דבר ה'. ואף על פי שיש חידוש בדברי ה'חות יאיר', הוא מעיד שאחד היה חייב לו כסף, והודה במקצת בשקר, ונשבע לשקר, ובא דינו לפניו, והוא פסל עצמו מלדון בדינו, ולא בגלל שהוא פסול מחמת שמותר לשונאו בשל רשעתו.

סיכום

נמצאנו למדים, שביחס לשנאת הרשע, יש שתי שיטות, שיטת הרמב"ם וה'שלחן ערוך', שאין לשונאו ממש. ורק מצווה לשונאו, אם לא שב מדרכו, גם לאחר שהוכיח אותו, עד שישוב בתשובה. והשונא צריך להיזהר שלא תקנן שנאה בליבו. ואילו לפי התוספות וה'יראים', מותר לשנוא את הרשע ממש, אבל דווקא אם הוכיחו בצינעא, ולא שב. ומסתבר שדווקא מי שעושה עבירה והוא שייך לציבור דתי. אבל למי שעושה עבירה והוא חילוני, כמו בימינו, שהם כמו תינוקות שנשבו. וגם שהם סבורים שהם הרוב. ושהם הצודקים, ואנחנו הטועים, אין היתר לשונאם.⁸ כי שנאה כזו, לא תקרב אותם לתשובה, אלא תדחה אותם. וספק אם הם בגדר יראת ה' שנאת רע. אלא יותר מסתבר, שבימינו, יש לקרב ולא לרחק, ולהסביר את דבר ה', בבחינת, הלוואי אותי עזבו, ואת תורתי שמרו, שהמאור שבה מחזירן למוטב. ובזכות זה, ה' יבנה את בית מקדשנו, במהרה בימינו אמן.

8. חזו"א, אה"ע סי' קיח ס"ק ו; יו"ד סו"ס ב.